

JOSEF KOLEJKA

O OBJEKTIVNÍCH A SUBJEKTIVNÍCH PODMÍNKÁCH REVOLUCE V LETECH 1917—1920

(Psáno k 35. výročí Velké říjnové socialistické revoluce)

Rok 1917 je začátkem nové epochy světových dějin. Vždyť „Říjnová revoluce je první revolucí na světě, která byla pro dělníky a vojáky na Západě názorným příkladem, jak se spasit, a uvedla je na cestu skutečného vysvobození z jařma války a imperialismu“.¹ V celé Evropě a vlastně v celém světě vzniká revoluční vření. Také pro český a slovenský lid byla Říjnová revoluce „názorným příkladem“. Stávkové hnutí po březnu 1917, zprvu jen místní a nejednotné, přerůstá po listopadu 1917 v národně osvobozenecský boj. Generální stávka dělnictva v lednu 1918 klade nejen požadavek míru, ale i *sebeurčení národů!* Další stávkové hnutí a hlavně manifestace 1. května 1918 vytyčuje pak heslo: *Socialistický národ!*

Požadavky generální stávky z ledna 1918 staly se skutkem 14. a 28. října 1918. Ale nikoli zásluhou Wilsonů, Masaryků nebo snad Kramářů! „Samostatnost čs. státu byla 28. října proklamována přímo lidem, jeho masami a především masami *dělnictva*, jež provedly již 14. října samostatný revoluční nástup a jež pak 28. října 1918 *pod vlivem ruské Říjnové revoluce* stavěly heslo uskutečnění svobodné Čs. republiky, jako republiky nejen demokratické, ale vskutku lidové a socialistické.“² Ano, náš 28. říjen je výsledkem jiného, ruského Října! Taková je historická skutečnost o vzniku Československé republiky, jak ji vyjádřil prezident republiky Klement Gottwald: „Bez Velké říjnové socialistické revoluce nebylo by samostatného Československa.“³

Československá republika se však nestala skutečně l i d o v o u ; „nový život“, „nový stav věcí“, na nějž se tolik těšil na př. Zdeněk Nejedlý, 28. říjen 1918 nepřinesl.⁴ Protože buržoasii se podařilo za pomoci sociálně demokratických vůdců zmocnit se vedení národně osvobozenecského boje a uchopit vládu v nově vzniklé republice. Tuto skutečnost poznávala dělnická třída, přestože sociálně demokratičtí vůdcové mluvili o tom, že „jsme pány v tomto domě“ a pod., záhy po 28. říjnu 1918. Již koncem roku 1918 opět zní ulicemi: Chceme socialistickou republiku!

Boj revolučního proletariátu o socialistický charakter republiky však skončil v prosinci 1920 porážkou. Co toho bylo příčinou? Nebyly snad

k uskutečnění podobných cílů, jichž dosáhli bolševici, příznivé podmínky?

35. výročí Říjnové revoluce pobízí nás, abychom zkoumali otázku, zda i u nás se vytvořila pod vlivem této první vítězné socialistické revoluce na světě vhodná situace pro uskutečnění těch cílů, které vyhlásili a jichž dosáhli bolševici. Byly i u nás podmínky provést socialistickou revoluci?

Klasikové marxismu-leninismu nás učí tomu, že akutnost revoluční situace je určována dvěma činiteli: objektivním a subjektivním. Sou-druh Gottwald vysvětluje ve svých známých člancích „Bolševizovat komunistické hnutí“ a „O taktice jednotné fronty“, že objektivní faktor „je rozvrátenost kapitalistického hospodářstva, neschopnost panující třídy upravit výrobný proces do ‚normálních‘ koľají, rozklad a zmätok v táboře buržoázie a pod.“ — a že faktor subjektivní je „nespokojnosť proletariátu, jeho bojová vôľa a konečne jeho ideologická pripravenosť k boju o moc“.⁵

Otázku, jaké tedy byly objektivní a subjektivní podmínky pro vedení revoluce v letech 1918—1920, zkoumejme ve dvou etapách:

1. v etapě do 28. října 1918 (hlavně od listopadu 1917) a

2. v etapě po 28. říjnu do prosincové stávký 1920, která, jak známo, skončila porážkou československé dělnické třídy.

Imperialistická světová válka byla nevyhnutelným důsledkem rozporů mezi světovými velmocemi. Vůdce ruských bolševiků, Vladimír Iljič Lenin, ukázal ve svých četných pracích již před vypuknutím války *na možnost provedení proletářské revoluce v nové etapě kapitalismu, v imperialismu*. Proto při vypuknutí válkyrazil jedině správné heslo pro dělnickou třídu: „Přeměnit současnou imperialistickou válku ve válku občanskou!“⁶ V článku „Několik thesů“, uveřejněném v r. 1915 ve švýcarském „Sozial-Demokratu“, formuloval Lenin v jedenácti thesích hlavní úkoly bolševické strany a stanovil taktiku a hesla pro boj za buržoasně demokratickou revoluci v Rusku a její přerůstání v socialistickou. Ve své velevýznamné knize z r. 1916 „Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu“ dokumentoval Lenin, že imperialismus je předvečerem socialistické revoluce, a zároveň odhalil, že proletářská revoluce může v podmínkách imperialismu zvítězit v jedné zemi! „To byla nová, ucelená theorie socialistické revoluce, theorie o možnosti vítězství socialismu v jednotlivých zemích, o podmínkách jeho vítězství...“ — tak hodnotí tento Leninův objev Dějiny VKS(b).⁷ Lenin tehdy viděl, že imperialistická válka přibližuje revoluci ohromnou rychlostí. Začátkem února 1917 přednášel Lenin na jedné dělnické schůzi v Curychu a tam prohlásil: „Nesmí nás klamat nynější

hrobové ticho v Evropě. Evropa je nabitá revolucí!“ A do měsíce vypukla v Rusku revoluce, o níž Lenin odůvodněně předpokládal, „že jde o začínající proletářskou revoluci v Evropě“.⁸

A právě po březnu 1917 a hlavně po listopadu 1917 se stala situace zvláště příhodná pro rozmach revolučního hnutí ve všech válčících státech, zvláště pak v Rakousku-Uhersku a v Německu. Avšak vůdcové II. internacionály už dávno zradili revoluční zásady marxismu, jednotliví předáci sociálních demokracií spolupracovali s buržoasií svých zemí, ať už ve státech dohodových nebo centrálních, a podporovali imperialistickou válku; vydávali „vlastenecká“ nacionalistická hesla a utišovali nespokojenost dělnictva, které si válku nepřálo. Tak se chovali i předáci české sociální demokracie, ačkoli český pracující lid od samého začátku války projevoval nespokojenost s válkou a nenávisť proti habsburské monarchii. I z našich brněnských příkladů můžeme potvrdit správnost slov soudruha Jana Švermy, že „český lid pracující v době světové války bojoval všemi silami proti rakouskému útlaku, zatím co oficiální politikové se namnoze halili v roucho černožlutých projevů loyality. A český pracující lid již v době války jasně ukázal, jakými cíli je naplněno jeho hnutí. Bylo to heslo socialistické republiky!“⁹ Toto hnutí, národně osvobozenecý boj českého lidu, začalo se aktivně projevovat již po březnu 1917. Zdeněk Nejedlý vzpomíná v r. 1926 v jednom svém článku na tuto dobu: „U nás až do ruské revoluce se nehnulo nic. Revoluce nás probudila k životu. Rok 1916 je u nás přímo hrozný. Ruská revoluce dala konečně našim lidem trochu odvahy. Bylo cítit, jak se jí tehdy lekli ve Vídni . . .“¹⁰ A jak teprve zapůsobil Říjen! I když již před listopadem 1917 pronikalo i do českého oficiálního denního tisku, že v Rusku sílí nespokojenost, že je tam revoluční vření, jemuž stojí v čele „maximalisté“ (jak se tehdy říkalo bolševikům), přece jen první zprávy o nové revoluci v Rusku, tentokrát skutečně proletářské, působily mezi našim dělnictvem ohromujícím dojmem. Starší dělníci vzpomínali, jak tehdy v listopadu a prosinci 1917 čekávali ráno na svůj dělnický časopis, aby se dověděli, jak revoluce v Rusku pokračuje, kdo to jsou bolševici, udrželi-li své vítězství — a jak se sami sebe ptali: a co u nás, co my? Ale neptali se dlouho, co dělat. V lednu 1918 zastavili práci a vyšli do ulic s požadavky: Mír! Sebeurčení národů!

Těmito hesly působila Říjnová revoluce na všechny porobené národy. A Říjnová revoluce připravila pro uskutečnění těchto cílů porobeným národům objektivní podmínky. Způsobila „průlom fronty světového imperialismu“, otrásla panstvím buržoasie ve všech imperialistických státech. A právě na příkladu Rakousko-Uherska, jak na to ukazuje J. V. Stalin, se přesvědčujeme o tomto mohutném účinku Velké říjnové socialistické revoluce. Ani buržoasní historikové předmnichovské re-

publiky nemohli neuznat mohutný revoluční účinek Říjnové revoluce a popisují četné vzpoury vojáků v rakouské armádě v roce 1918, stále se zesilující rozvrat hospodářský a stále rostoucí neschopnost rakouského státního aparátu udržovat habsburskou monarchii v pořádku a klidu!¹¹ A to byly ony hlavní objektivní podmínky pro revoluční boj českého a slovenského národa za mír, za národní svobodu a za demokratická práva. Podmínky, které připravila Říjnová revoluce! A tuto skutečnost musil přiznat i dr. E. Beneš, který nejen že neměl bolševiky a Sovětský svaz nikdy rád, ale je i nenáviděl, kterého Stalin oprávněně nazval „pacholetem světového imperialismu“,¹² nuže, ani dr. Beneš nemohl popřít, že „ideově a mravně byla ruská revoluce jednou z největších ran pro císařské Německo a habsburské Rakousko-Uhersko, které její ideové síle úplně podleгло a začalo se i revolučně rozkládat . . .“¹³

Nyní o subjektivních podmínkách v letech 1917—1918! Připomeňme si nejdříve stručně, jaké názory měly jednotlivé politické skupiny na Rakousko-Uhersko. Je známo, že před válkou nebylo nikoho mezi českými politiky, kdo by se vyslovil pro uskutečnění samostatného českého státu a pro odtržení se od monarchie. České buržoazii naopak vyhovovala monarchie, neboť její rozloha jí skýtala záruku větších a snadnějších zisků — a to bylo pro ni nejdůležitější. Svoboda národa? To bylo Kramářům, Švehlům, Rašínům a ostatním cizí, nesrozumitelné! Také sociální demokracie byla pro celistvost Rakousko-Uherska. Už dávno zmizelo z jejího programu marxistické heslo sebeurčení národa. Stalinova práce „Marxismus a národnostní a koloniální otázka“, napsaná ve Vídni r. 1913, v níž Stalin ukazoval na škodlivost požadavku českých sociálních demokratů na t. zv. „národnostní autonomii“, nalezla u předáků sociální demokracie ohlasu. A přece to byla tak nesmírně důležitá kniha, neboť Stalin v ní ukazuje na to, že také český národ má právo na národní svobodu. Plným právem prohlásil prezident republiky Klement Gottwald: „Zůstane navždy zapsáno v dějinách českého a slovenského národa, že *Stalin* jako mluvčí ruských bolševiků, v y z v e d l p r v n í, ještě dříve než čeští politikové, p r á v o n a š e h o l i d u n a n á r o d n í s v o b o d u a s t á t n í s a m o s t a t n o s t m i m o r á m e c h a b s b u r s k é m o n a r c h i e!“¹⁴ Vůdcové sociální demokracie totiž nechápali, že hnutí národa za svobodu a za státní samostatnost je revoluční silou, že se mu však musí postavit nezbytně do čela dělnická třída. Sociální demokrati se do čela tohoto hnutí za svobodu národa nestavěli. Jejich výroky naopak desorientovaly dělnickou třídu. Vlastimil Tusar prohlašoval ještě v lednu 1917: „Zájem českého národa je nerozlučně spjat s Rakousko-Uherskem.“¹⁵ Ani po březnu 1917 nezměnili předáci sociální demokracie svůj názor na

Rakousko-Uhersko. Ve státoprávním ohrazení, které podával Český svaz (klub všech českých poslanců ve vídeňském parlamentu) 30. května 1917 při zahájení činnosti říšské rady, dožadovali se čeští politikové takového českého „samostatného“ státu, který by byl „v zájmu říše a dynastie“! A tehdy v květnu 1917 vyslovovali se pražští dělníci k Českému svazu: „Čeští politikové ať se dožadují samostatného československého státu, dovolávající se veliké ideje ruské revoluce o sebeurčení národů!“¹⁶ Ačkoli od dubna 1917 (v Prostějově!) začíná dělnictvo živelně stávkovat, zůstávali předáci sociální demokracie nadále na nesporných názorech, na přímo kontrarevoluční pozici! Vybízejí dělnictvo ke klidu, zabraňují mu stávkovat. Tuto politiku omlouval Tusar na zemské konferenci sociální demokracie v červenci 1917 v Brně: „My jsme si byli od počátku války toho vědomi, že máme svou politikou chránit i celý(!) národ!“¹⁷ Dělnickou politiku prý nelze dělat, tak mluvil Tusar znovu o rok později k účastníkům konference sociální demokracie v Brně, neboť dělnické hnutí je prý slabé, je válka, a proto naším cílem musí být „vyvést stranu z válečných litic bez úhony, bez zbytečných obětí!“¹⁸ Tak mluvil Tusar v létě 1918. Takové heslo je samozřejmě kontrarevoluční. Svobodu národu nelze dobýt nad nepřitelem bez obětí, zadarmo, trpělivým čekáním! Argumenty, že dělnictvo je za války oslabeno, poněvadž nejlepší kádry a většina mužů jsou na frontě, byly naprosto falešné. Vždyť právě o to šlo, aby členové strany na frontě rozšiřovali revoluční náladu, aby byli k tomu vyzýváni, vedeni, dávana jim správná taktická hesla. A doma bylo pro tajemníky a redaktory, kteří nemusili na frontu, snadnou prací uvést do pohybu ty tisíce žen v továrnách a domácnostech, které byly roztrpčeny na válku, chtěly své muže a své syny domů, chtěly nakoupit potravin. Vždyť ženy velmi často projevíly svou nespokojenost pouličními demonstracemi, které musily být rozháněny policií, ba i vojskem. Přicházet za ženami, vysvětlovat jim zásady revolučního marxismu, organisovat je, vést je při stávkách — to měla sociální demokracie dělat! A pak se nemohlo stát, aby nespokojenosti širokých lidových mas využila buržoasie ke svým cílům. Na neštěstí pro českou dělnickou třídu šla sociální demokracie i po březnu a listopadu 1917 v „jednotném postupu“ (o tom mluvil Tusar v červnu 1918 v Brně) s buržoasií. Pro nás, mladou generaci, je až zarážející fakt, že mnozí vedoucí funkcionáři sociální demokracie měli tak zásadně nepřátelský postoj k Říjnové revoluci a k bolševikům. Jak mohl Modráček prohlašovat 11. listopadu 1917 ve vídeňském parlamentu: „My, sociální demokraté, bolševiky nikdy nebudem . . ., my nebudem nikdy v dobách nebezpečí vrážeti národu dýku v hrud!“ Jak mohl prohlásit, že „revoluce bolševiků je neštěstím pro revoluci a pro všechny utiskované národy“?! Jiní sociálně demokratičtí předáci sice na listopado-

vých a prosincových schůzích 1917 zdravili ruskou revoluci (neboť musili přistupovat s takovými frázemi k lidu), ale obratně vynechávali při svých přednáškách a projevech pravou podstatu bolševické revoluce a mluvili jen o ruské „demokracii“ atd. A později ani tak nemluvili. Na jejich hanebné počínání v době ohromných stávek v lednu 1918, kdy se rakouská monarchie zachvěla v samých základech, ukazuje Jindřich Veselý ve své knize „O vzniku a založení KSČ“. Když vypukla všeobecná stávka v monarchii, vláda ihned volala předáky sociální demokracie, a ti slíbili, že se přičiní o utišení revolučního dělnictva a „svědou je na dráhu přijatelných požadavků a k nastoupení práce“. To činili i čeští sociální demokraté.¹⁹ Tehdy v lednu 1918 sice mnohý tajemník dostal pádnou odpověď od kováků, textiláků, horníků a ostatních v podobě tvrdé dělnické „facky“ — ale cíle bylo přece jen dosaženo. Generální stávka v lednu 1918 neskončila úspěchem revolučního dělnictva. Zklamání v dělnických radách nám výstižně zachycuje brněnský „Dělnický denník“: „Ve všech posledních stávkách v Rakousku (rozuměj i u nás) viděli jsme stejný zjev: dělnictvo zahájilo stávku a bylo ochotno k obětem..., ale předáci sociální demokracie radili dělnictvu, aby zase nastoupilo práci. To vyvolalo v massách dělnických velké rozčilení a velký počet dělníků proti tomu vášnivě protestoval... Mnozí dělníci horují pro boj mnohem ostřejší...“²⁰

Taková nálada byla v dělnictvu ještě před 1. květnem 1918, z kterého se však v některých místech stal jakýsi národní svátek. Buržoasie totiž před 1. květnem velmi dělnictvu lichotila, oslavovala ve svém tisku přípravy na 1. máj — a posílala na květnová shromáždění své řečníky. Buržoasie věděla, proč je třeba lichotit dělnictvu. Přiznala přece ve svém tisku už v prosinci 1917, že „teprve ruská revoluce otevřela Čechům ústa“, znala, s jakou důvěrou „národy toužebně shlíží k východu“. Proto se česká buržoasie začátkem roku 1918 politicky sjednocuje v Kramářově státoprávní demokracii. Proto vydává vlastenecká hesla, proto se stará o ustavení Národního výboru (v červenci 1918), do něhož posílá Kramáře, Rašína, Švehlu — a do něhož milostivě přibírá také sociální demokraty, aby Národní výbor byl vskutku „všenárodní“ a jednotný! A sociální demokracie se spokojuje v Národním výboru funkcí zapisovatele (Dr Soukup)!

Účast sociální demokracie v Národním výboru nebyla v zásadě nesprávná. Zásadně nesprávné bylo to, že sociální demokrati vstoupili do Národního výboru, aniž si vynutili důležité posice ve vedení tohoto národně osvobozeneckého hnutí. Oč šlo tehdy v létě 1918? Šlo v prvé řadě o vydobytí svobody národa nad Habsburky a o dosažení demokratických práv pro dělnickou třídu — to znamená, že šlo o n á r o d n í

a demokratickou revoluci, v které byla pochopitelně za-
 interesována i buržoasie. Ovšem buržoasie se snažila, „aby zůstalo pouze
 při provedení revoluce národní“, aby „při provádění demokratické
 revoluce zůstalo jen při odstranění monarchie a nadále neudržitelných
 pozůstatků feudalismu“.²¹ Sociální demokracie se měla snažit o dosa-
 žení rozhodujících posic v Národním výboru proto, aby mohla dovést
 národně osvobozené hnutí do lidové revoluce proti monarchii. Měla
 dělat to, čemu učil V. I. Lenin již r. 1905 ve své známé práci „Dvě
 taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci“: „*Výsledek revo-
 luce (rozuměj demokratické) závisí na tom, zda dělnická třída vystoupí
 v roli pomocníka buržoasie . . . , anebo v roli vůdce lidové revoluce.*“²²
 Ačkoli v létě 1918 bylo zcela jasné, že Rakousko-Uhersko se rozpadává
 pod náporém revolučního lidového hnutí, nezkoumali vůdcové sociálně
 demokratické strany svou taktiku, nedávali dělnictvu správná hesla,
 nekladli dělnické požadavky buržoasii v Národním výboru, a co horší,
 vůbec nevyužívali tlaku mas zdola — tak jak tomu učil Lenin již r. 1905.
 Vytvoření Socialistické rady v září 1918 zůstalo bez účinku na vedení
 revolučního hnutí. Socialistická rada byla orgánem jen ústředním (v mís-
 tech došlo k zakládání až v říjnu a vlastně až po 28. říjnu 1918), a jeho
 členové (z poloviny soc. demokrati a z poloviny národní sociálové)
 se *podřizovali* rozhodnutí Národního výboru! Když zásluhou s. Bohu-
 míra Šmerala a s. Landové-Štychové dostala Socialistickou radou pro-
 klamovaná generální stávkou 14. října 1918 charakter nástupu revoluč-
 ního dělnictva k boji za státní moc, tu polekaní členové Socialistické
 rady ochotně vydali prohlášení, v němž slibovali Národnímu výboru
 poslušnost. Tak oportunističtí vůdcové sociální demokracie znovu uká-
 zali, že jsou vlastně jen zrádci věci revolučního proletariátu. Místo aby
 využili — jak učí Lenin — „správnosti sociálně demokratického (ro-
 zuměj marxistického!) učení, spojení s jedinou důsledně revoluční tří-
 dou, proletariátem, k tomu, *aby revoluci vlískli proletářský ráz, aby revo-
 luce byla dovedena k opravdovému, rozhodnému vítězství*“,²³ dávali sociálně
 demokratičtí vůdcové revoluci ráz „všenárodní“ — a to znamená
 buržoasní! Zatím co Gustav Habrman jel s Kramářem a s ostatními do
 Ženevy za Benešem, s nímž se mimo jiné také umlouvali na postupu
 proti „nebezpečí bolševismu“, František Soukup zase spolu s Rašínem
 a Švehlou šli 28. října 1918, když přišla do Prahy zpráva o rakouské
 kapitulaci, na pražské místodržitelství se zeptat „není-li snad náhodou
 revoluce povolena . . . , nemají-li ve Vidni námítky“!²⁴ To zas v Brně
 čekali „revolucionáři“ místního Národního výboru „až do rána (t. j. do
 29. 10.), kdy asi k tomu (k převzetí moci — J. K.) bude úřední rozkaz
 Národního výboru“!²⁵

Takoví byli hrdinové — oni „muži 28. října“. Tak probíhal 28. říjen

1918: „Než vůdcové přispěchali vésti lid, vedl se lid sám směrem svobody. Nemaje pokynů od Národního výboru uskutečnil samostatnost v ulicích“ — tak to musil napsat nynější emigrant a zrádce Peroutka ve svém mnohomluvném „Budování státu“!²⁶ Národní výbor pochopitelně nemohl dávat 28. října lidu „pokyny“ pro vydobytí samostatnosti, neboť jeho členové neměli sami dosti odvahy! Ale zato byli „odvážni“ večer. Navečer 28. října 1918 byl vydán první zákon, podle něhož zůstaly činný všechny dosavadní c. k. rakousko-uherské úřady, policie a zůstala v platnosti také c. k. nařízení. Buržoasie se okamžitě zajišťovala, aby udržela „klid a pořádek“, aby si zabezpečila svoji moc, své banky, továrny a velkostatky!

28. říjen 1918 přinesl českému a slovenskému lidu národní svobodu, československému proletariátu se pak dostalo nejzákladnějších demokratických práv (volební právo) a jistých sociálních výhod, jako na př. osmihodinová pracovní doba (tu si ovšem dělnictvo zavedlo samo!). Revoluce r. 1918 byla tedy revolucí národní — ve smyslu společenském měla charakter buržoasně demokratický. Státní zřízení Československé republiky podle znění prvních zákonů — a podle složení prozatímní vlády! — mělo být kapitalistické!

To se stávalo zřejmé každým dnem po 28. říjnu 1918. Dělnictvo však nechtělo kapitalistickou republiku, ale lidovou, socialistickou! V Brně volali již 4. listopadu 1918 účastníci ohromného dělnického shromáždění, svolaného Socialistickou radou: „Žádáme socialistickou republiku! Pryč s kapitalismem!“²⁷ Pro dělnictvo revoluce neskončila. Dělnictvo naopak cítilo, že je ošizen, že t e d j e t ř e b a b o j o v a t p r o t i v l a s t n í b u r ž o a s i i. Sami vůdcové sociální demokracie potvrzují tuto náladu dělnictva v říjnu a listopadu 1918. Zarytý bolševikobijce Rudolf Bechyně mluvil v listopadu v Socialistické radě: „Ať se nikdo neklame! Kdyby socialistický lid chtěl, strhl by do svých rukou vládu republiky do čtyřia dvaceti hodin!“²⁸ Bechyně však ihned dokazoval, že „dělnická revoluce vrhla by celý národ do strašlivé občanské války“, a volal k dělníkům: „Radím dělníkům, aby setrvali na cestě demokracie! Budujme svou republiku v součinnosti se všemi ostatními stranami!“ A ovšem také jako *ostatní* hanobil bolševiky, odsuzoval jejich „teror“! Vůdcové sociální demokracie se dali koupit — anebo opačně: prodali revoluční dělníky za bezvýznamné ministerská křesla v prozatímní vládě. Vstoupili do vlády, ačkoli nutnou podmínkou účasti sociální demokracie v prozatímní r e v o l u č n í vládě bylo „neústupné hájení nezávislosti sociální demokracie, usilující o úplný socialistický převrat“. Ačkoli sociální demokracie měla „propagovat v nejširších vrstvách proletariátu myšlenku, že je nutno, aby o z b r o j e n ý p r o l e t a

riát vedený sociální demokracií ustavičně vyvíjel nátlak na prozatímní vládu za účelem ochrany, upevnění a rozšíření vymožeností revoluce“²⁹ vůdcové sociální demokracie naopak mluvili: „Jsme pány ve svém domě... Nyní nadchází doba štěstí a blaha v š e c h.“³⁰ Nespokojenost utišovali sliby, že vláda bude socialisovat! Na XII. sjezdu sociálně demokratické strany v prosinci 1918 byla theoreticky odůvodňována nutnost „klidného vývoje“ socialismu v ČSR a „společensví se stranami nedělnickými“. Sjezdová usnesení měla sice některá správné hesla (delegáti si je vynutili), ale zároveň obsahovala hrubé chyby, které měly za následek oslabení revolučního dělnického hnutí. Připomeňme si především nesprávné řešení zemědělské otázky — sice ne té ústřední v marxismu, ale velmi významné, neboť to je zároveň otázka spojenců dělnické třídy! Na sjezdu o ní referoval Modráček! Tento „odborník“ v družstevnictví navrhol zestátnění velkostatků — ale za náhradu! Jak mohl dojít k těmto názorům? To snad jistě dostatečně vysvětluje těchto několik řádků „Rovnosti“ z února 1919: „Modráček . . . prostudoval agrární reformy v Rumunsku, Itálii, Anglii, a zajel si do Paříže za Benešem, aby se informoval, jak by vyvlastnění velkostatků působilo na naši zahraniční politiku!“³¹ Není divu, že takový návrh na vyvlastnění velkostatků nemohl získat sociální demokracii přívržence na venkově; není divu, že agráři mohli živými hesly o rozdělení půdy rolníkům získat pro sebe i malozemědělce. Tím spíše, že sociálně demokratický tisk často nesprávně, ultralevicově napadal rolníky, že nedodávají potraviny do měst. To sice byla pravda, venkov se v prvních měsících vzniku republiky ukázal velmi málo „vlastenecký“, rolníci využívali nadále nedostatků potravin k obohacování se — ale bylo třeba rozlišovat statkáře a vesnické boháče, ty nenáviděné „chrapouny“, na něž starší soudruzi vzpomínají s rozhořčením, od pracujících rolníků. Sociálně demokratický tisk však často zošklivoval dělnictvu rolnictvo vůbec! Hle, co píše R. Bechyně v Právu lidu 22. února 1919: „Jsem z hloubi duše přesvědčen, že agrární strana podtrhla jeden z pilířů, na nichž republika spočívá. Mám na mysli agitaci, kterou rozvířila v masách venkovského lidu ve věci rozdělení velkostatkářů, jejich návrh na okamžité rozdělení půdy. Žaluji veřejně na agrární stranu, že zanítila požár . . .“

Tento článek je nám důkazem, že právě v letech 1918—1919 byla příležitost získat rolnictvo pro revoluční dělnické hnutí. Rolníci měli zájem na revoluci, na revolučních činech, na úspěšném dokončení národní demokratické revoluce namířené i proti cizím šlechtickým velkostatkářům. Čekali na půdu. 1860 šlechticů-velkostatkářů vlastnilo 3,800.000 hektarů, kdežto 1,140,000 rolnických rodin obdělávalo jen 1,870.000 hektarů. Sociální demokracie měla, jak k tomu radil Lenin

před Říjnem, „vybízet rolníky k okamžitému svémocnému uskutečňování pozemkové reformy a k okamžité konfiskaci statkářské půdy na podkladě rozhodnutí rolnických zástupců v jednotlivých místech“.³² Takovou politikou bolševiků, rozdělením půdy rolníkům, udržel si ruský proletariát spojence v době kontrarevoluce a intervence. A také pro naše poměry plně platilo Leninovo: „Podle toho, zda se městskému proletariátu podaří vést za sebou zemědělský proletariát a připojit k němu masu poloproletariátu venkova, či zda tato masa půjde s vesnickou buržoasií, podle toho se utváří osud a výsledek revoluce . . .“³³

Vůbec celá politika vůdců sociální demokracie na venkově byla nesprávná. Škodlivě byla vedena i protináboženská kampaň. Boj proti klerikalismu měl být veden především odhalováním všech těch „knížat“-kardinálů z německých šlechtických rodin — a požadavkem rozdělení i církevních velkostatků!

Sociální demokraté často odůvodňovali svoje stanovisko k venkovu tím, že sedláci jsou živel maloburžoasní, který má opačné zájmy než dělnictvo, který by prý rozdělením půdy bohatl. Proto se také navrhovalo, aby půda zestátněných velkostatků byla parcelována a sedlákům jen pronajímána! Věděla sociálně demokratická strana, co říkali o rolnictvu Marx a Engels? Co říkal Lenin: „Aniž rolnictvo přestává být maloburžoasním, je s to stát se naprostým a nejradikálnějším přívržencem demokratické revoluce . . ., neboť jen plně zvitězivší revoluce bude moci dát rolnictvu všechno v oblasti pozemkových reforem“?³⁴ Ano, jen plně zvitězivší demokratická revoluce mohla dát našemu rolnictvu půdu. Kdyby vůdcové sociálně demokratické strany chtěli! Bylo jen třeba, aby „v takové době i vůdcové revolučních stran šíře a směleji vytyčovali své úkoly, aby jejich hesla byla vždy vodítkem pro revoluční činnost mas, jako maják, který ukazuje náš demokratický a socialistický ideál v celé jeho velebnosti a v celé jeho nádhře, který ukazuje nejbližší a nejpriznivější cestu k úplnému, absolutnímu, rozhodnému vítězství“!³⁵ To sociálně demokratičtí vůdcové nečinili. Nevyužívali revoluční energie ani dělníků, natož potom té na venkově! A Lenin řekl již r. 1905: „Budeme zrádci revoluce, nevyužijeme-li této slavnostní energie mas a jejich revolučního nadšení k nelitostnému obětavému boji za přímou a rozhodnou cestu!“³⁶

Při vytyčování správných taktických zásad a hesel měla být, jak tomu učil Lenin, prováděna zároveň kritika buržoasních a maloburžoasních stran a vůdců, měla být odhalována jejich zrádčovská úloha (na př. řeči Masarykovy!). To by nebyla jen „propagační“ práce. U nás se takové činnosti mohlo dařit. V tom právě často chybovala levice, že dlouho do r. 1920 za cenu udržení jednoty strany neodhalovala ještě důsledněji pravicové sociální demokraty, ačkoli nespokojenost s oficiálním

vedením strany narůstala v dělnictvu od začátku roku 1919 takřka každým dnem. Vracející se zajatci a vojáci z Ruska přinášeli domů do vlasti zprávy, jak to vlastně v Rusku vypadá, kdo jsou ti bolševici, co je jejich cílem. Zprávy o úspěšném odrážení kontrarevoluce, zpráva o založení III. Komunistické internacionály v Moskvě v březnu 1919 — to vše mělo veliký účinek v řadách dělnictva. V sociální demokracii vzniká opozice, levicový proud, jemuž se v čelo staví čestní soudruzi — Bohumír Šmeral, Antonín Zápotocký, Josef Hybeš, Josef Haken. Toť ti nej-přednější, kteří chtěli vytvořit stranu revoluční, kteří chtěli vést dělnictvo po „ruském vzoru“. Kterí chtěli využít toho, že padesát procent voličů se vyslovilo v červnu 1919 pro socialistické strany, kteří chtěli napřít sílu onoho půl druhu milionu sociálně demokratických voličů v dubnu 1920 proti kapitalismu, proti československé buržoasii.

Položme si nyní otázku: Byly zralé objektivní a subjektivní podmínky k provádění socialistické revoluce po 28. říjnu 1918? Pravicoví sociálně demokratičtí vůdcové tvrdili, že nikoli. Dovolávali se toho, že americké a anglické dělnictvo si revoluci nepřeje, dokazovali hospodářskou závislost naší republiky na kapitalistických státech (do níž ji uvrhli Masaryk a Beneš!) a vymlouvali se na rozvrat hospodářský v republice, který prý znemožňoval socialisaci u nás. A právě *poválečný rozvrat* byl jeden z momentů, který byl příznivý pro provádění revoluce. Mezinárodní situace po 28. říjnu 1918 přímo vytvářela vhodné objektivní podmínky pro nástup k revoluci a k jejímu vítězství. Léta 1919—1920 byla revoluční doba. V Německu a Maďarsku nastoupil proletariát cestu přímé socialistické revoluce. V Rakousku, Jugoslavii, Bulharsku, Itálii bylo silné revoluční hnutí, hýbali se dělníci i v západní Evropě, ve Francii a v Anglii, ve skandinávských státech, i v dalekém Španělsku. Jestliže se Sovětské Rusko samo ubránilo proti válečné intervenci 14 států, tím spíše musila skončit nepřátelská intervence neúspěšně i u nás, neboť prováděním socialistické revoluce byla by nesmírně posílena německá a maďarská revoluce. Ne nadarmo přikládala exekutiva KI důležitost československému dělnickému hnutí: „Vy jste v řadách ostatního evropského proletariátu, *vzhledem k poloze Vaší země a stavu Vašeho hnutí, předvojem velké proletářské revoluční armády.*“²⁷ A u nás mohla být revoluce dovedena vítězně do konce proto, poněvadž *domácí buržoasie nemohla být vážným protivníkem!*

Buržoasie se sice připravovala odrazit pokus o nastolení dělnické moci. Na brněnských poměrech si můžeme dokumentovat, jak brněnský policejní ředitel Rychecký spolu s c. k. dvorním radou dr. Janem Černým (pozdějším katem československé dělnické třídy) a spolu se setníkem Vodou připravovali už v listopadu 1918 střelbu do lidu, kdyby se objevily pokusy vystoupení dělnictva proti vládě! Můžeme si však

zároveň ukázat, jak síly policie a nově tvořené československé armády byly slabé, že nebylo na ně dostatečné spolehnutí. Policajti nebyli oblíbeni ani u „řádnych občanů“, stěžoval si Rychecký. A vojsko? Vojákům — mladým dělníkům a rolníkům nechtělo se dále sloužit ve vojsku, chtěli domů, nechtěli sloužit pod starými c. k. oficíry. O jejich náladě svědčí porážka čs. vojska od maďarské rudé armády v květnu a červnu 1919. Legionáři? Na jejich návrat se buržoasie velice těšila. Ale zklamala se i v nich. Raději je po návratu okamžitě rozpouštěla do civilu, odzbrojovala je, ani do Prahy je nenechala někdy přijet. A s jakou přijel XX. transport! Na 2000 legionářů tohoto XX. transportu vyslovovalo nespokojenost s poměry u nás, chtělo socialismus!³⁸ Až do letních měsíců 1920 byla situace pro buržoasii v tomto směru krajně nepříznivá. A její hospodářské posice? Poválečný rozvrat nebylo možno buržoasii snadno odstranit. Křisi chtěla buržoasie léčit nezaměstnaností a snižováním mezd — a to vyvolávalo jen větší revoluční hnutí v dělnictvu. O náladě buržoasních vůdců v prvním roce trvání republiky svědčí proslulý výrok největšího bolševikobijce, vůdce československých kapitalistů, dr. Kramáře: „Mně se zdá jako mnohým, že lidstvo opravdu spěje k socialisaci.“³⁹ Můžeme vzíti konečně jako důkaz svědectví starých dělníků, kteří vzpomínají, jak fabrikanti v revoluční době se chovali „mile“, jak „rádi“ vyhovovali mnoha dělnickým požadavkům!

O subjektivních podmínkách není třeba už dlouho hovořit. Samozřejmě, že i dělnictvo bylo zachváčeno národními ilusemi, které v něm pravíčoví socialisté a Masaryk šířili, ale většina dělnictva chtěla dobýt socialismu třeba i násilím. Revoluční nálada v dělnictvu vrcholila zvláště od května do srpna 1920, kdy také nastaly, pokud jde o mezinárodní situaci, velmi příznivé podmínky.

Tyto podmínky utvářela Rudá armáda, která právě v té době odrazila útok polské armády a zahájila nástup směrem k Varšavě. Zprávy o tomto postupu vyvolávaly ohromný vzruch mezi dělnictvem — a panikou u buržoasie! V červnu a červenci 1920 se ozývalo v řadách dělnictva: „Chceme zbraně!“ Vzrůstalo volání: „Boj ruských soudruhů je bojem i našim, bojem proletariátu celého světa . . . U vědomí toho, že jsme jedno tělo a jedna krev a že nás poutá společné úsilí o osvobození proletářů, posíláme ruským soudruhům horoucí pozdravy a voláme: Ať žije sověťová republika ruská! Ať žije vláda proletariátu! Ať žije III. socialistická internacionála!“⁴⁰ Levicový tisk správně ukazoval na ohromnou důležitost této situace v létě 1920: „Ohromná a všechno drtící vlna ruské revoluce valí se jako lavina nezadržitelně na západ. . . Sověťové Rusko je nám vzorem skutečné proletářské politiky a to nejen ve slovech, ale i v skutcích. Síla ruské proletářské revoluce zabezpečila

ostatnímu světu to právo a svobodu, jichž nabyt právě vlivem ruské revoluce . . .“⁴¹

A v této době spěchají pravicoví sociálně demokratičtí vůdcové znovu na pomoc ustrašené buržoasii. 12. července 1920 svolávají frakční poradou, na níž Bechyně přiznává: „Moskevské revoluční ohnisko má značnou přitažlivou sílu.“ Proto se pravice rozhodla vydat k dělnictvu prohlášení, v němž dokazovala, že „. . . politika revolučního převratu podle ruského vzoru nevede k úspěchu socialismu, nýbrž k porážce dělnické třídy a možná i ke ztrátě národní samostatnosti.“⁴² V září 1920, jak známo, rozštěpili pravicoví vůdcové stranu — a v prosinci 1920 pak spolu pracovali s buržoasii k tomu, aby revoluční dělnictvo bylo poraženo.

Než vraťme se ještě k činnosti levice. Bylo chybou, jak už bylo poznamenáno, že dlouho lpěla na nesprávné zásadě „jednoty strany“, a to i na jednotě s oportunisty! Touto smířlivostí se stalo, že v dubnu 1920, když bylo zvoleno 74 sociálně demokratických poslanců, dostalo se levici jen 20% zastoupení. A přece 1,500.000 hlasů, jak to přiznávají sami buržoasní pisálkové, nehlasovalo pro program oficiálního vedení sociálně demokratické strany, ale pro program levice! Namítne snad někdo: Nu dobrá, ale i tak dostala sociálně demokratická strana jen 32% všech odevzdaných hlasů! Ano, to je pravda. Na venkově se hlasovalo pro agrárníky a lidovce. V městě i mnozí dělníci hlasovali pro národní sociály. A právě zde byl úkol pro levici: získat za spojence především rolnictvo. Bylo třeba potírat jejich důvěřivost k vládoucí buržoasii. Jak? „Potírat ji je možné a nutné výhradně ideologicky, kamarádkým přesvědčováním, poukazováním na životní zkušenosti“⁴³ — to zdůrazňoval Lenin v dubnu 1917. U nás se tak nedělo. Naopak, radikální dělníci užívali v továrnách až příliš ostrou formu „přesvědčování“; vyhrožovali svým druhům organisovaným v nesociálně demokratických odborech a často si vynutili i jejich propuštění z podniku!

Tím, že ukazujeme na chyby levice, nechceme nikterak zastírat ten fakt, že levice byla první stranou dělnickou, která se obracela se sympatiemi k Říjnové revoluci, která hledala zkušenost u ruských bolševiků. „Již samo vytvoření marxistické levice jako revolučního hnutí, které se hrdě hlásilo k Velké říjnové socialistické revoluci, bylo dalekosáhlou historickou vymožeností dělnické třídy Československa“ — tak hodnotí význam levice soudruh Jindřich Veselý.⁴⁴ Levice si však dlouho neuvědomovala dostatečně podstatu marxisticko-leninské strategie a taktiky, neuvědomovala si do všech důsledků celou propast zrady Tusarů, Habrmanů, Meissnerů a ostatních. A tak nevolila takový postup, který by mohl dovést dělnickou třídu k jejímu cíli, k čemuž byly u nás všechny předpoklady, jak se o tom vyslovil soudruh Gottwald již r. 1927 a později v Moskvě r. 1940.

V souvislosti se studiem Dějin VKS(b), které byly vydány r. 1938, vyslovil soudruh Gottwald velmi závažný podnět, aby bylo v dějinách KSČ podrobena revisi hodnocení revolučních událostí po první válce, aby byl se správného hlediska nově zkoumán tehdejší postup dělnické třídy. Názory soudruha Gottwalda nám zachytil soudruh Václav Kopecký (viz „Gottwald v Moskvě“): „V hluboce založeném výkladu osvětlil soudruh Gottwald, že při správném hodnocení událostí v letech 1918 až 1920 nutno dnes vycházet z jasného poznání, že *po první válce, při pádu Rakousko-Uherska a budování samostatného československého státu šlo u nás v podstatě o revoluci národní a demokratickou* a že tomu měl odpovídat postup dělnické třídy, strategie a taktika jejího revolučního předvoje, směřujícího k uskutečnění socialismu . . . *Na široké cestě národní a demokratické revoluce mělo dělnictvo, opírajíc se o většinu národa a budujíc lidový demokratický stát, cílevědomě spět k uskutečnění hlubokých revolučních zásahů do hospodářské a sociální struktury země a přecházet k uskutečnění socialistického řádu.* V letech 1918, 1919, 1920 volilo revoluční dělnictvo takový postup, jako by tehdy šlo již o revoluci socialistickou. Tím oslabilo své revoluční síly, isolovalo se od mnoha nedělnických vrstev národa, zvláště od rolnictva, a když pak buržoasie v prosinci 1920 hnala vývoj věci provokačně k mocenskému měření sil, ukázalo se dělnictvo slabším, prohrálo svoji první historickou šanci v této zemi. Ano, vývoj by byl již tehdy jistě zcela jiný . . . kdyby předvoji dělnické třídy byly tehdy jasnější problémy strategie a taktiky, kdyby byla nepřevažovala pouhá revoluční spontaneita, kdyby byly více známy dubnové these bolševické strany z r. 1917 o přechodu od revoluce demokratické k socialistické . . .“⁴⁶ Tedy na základě výsledků národní a demokratické revoluce mělo se přikročit k provádění „hlubokých revolučních zásahů do hospodářské a sociální struktury země“, jak na to ukazuje soudruh Klement Gottwald. A to u nás bylo možné! Žádná vláda se u nás nemohla udržet po 28. říjnu 1918 bez zástupců sociální demokracie, buržoasie by nemohla sama vládnout, kdyby se nemohla opřít o sociální demokracii.

Můžeme tedy závěrem potvrdit správnost slov soudruha Gottwalda z r. 1927, kdy napsal ve svém známém článku „O taktice jednotné fronty“: „Po Říjnové revoluci a po skončení války byla situace *objektivně a částečně také subjektivně* revoluční. Rozvrat hospodářské organizace kapitalismu projevil se v míře nevidané. Buržoasie byla desorganizována, *sama neschopna vážného odporu proti revolučnímu přiboji sociálních sil.* Střední vrstvy, rolnictvo, maloživnostnictvo, kolisaly a klonily se na stranu proletariátu (v prvních dobách! — J. K.). Avšak *nejdůležitější komponenty subjektivních revolučních sil — organizovaná, cílevědomá, bolševisovaná strana komunistická — ten (mimo Sovětský svaz) ve*

všech ostatních státech *chyběl*.⁴⁶ Marxistická levice ani po září 1920 ještě nebyla stranou takového typu. Znamená to však, že tato skutečnost zmenšuje vinu pravicových sociálně demokratických vůdců na porážce revolučního proletariátu? Jistě že nikoli. Vždyť, jak říká soudruh Gottwald, „druhá a Amsterodamská internacionála a všechny její strany a části důsledně pokračovaly v politice buržoasní, utlumily, po případě *v krvi utopily revoluční hnutí proletariátu a společně s buržoasií přistoupila k reparaci otrěsených posic kapitalistických*“⁴⁷

V prosinci 1920 prohrála dělnická třída svoji „prvou historickou šansi“. Porážka revolučního proletariátu měla však ten důsledek, že dělnictvo se zbavilo ilusí o „demokracii“ v Čs. republice, poznalo ještě úplněji pravou tvář zrádců a rychleji špelo k vytvoření Komunistické strany Československa! A vznik KSČ, vznik onoho nejdůležitějšího „komponentu revolučních sil“, byl podmíněn bojem proletariátu v předcházejícím revolučním období; je oním nejdůležitějším výsledkem Velké říjnové socialistické revoluce pro československý lid.

Nebyl tedy marný a zbytečný boj revolučního proletariátu v letech 1918—1920. V těchto letech získala dělnická třída zkušenosti pro svůj další boj za vítězství svého cíle. Proto soudruh Klement Gottwald v roce 1940 znovu zkoumal postup dělnictva v letech 1918 a 1920 a ukázal, jak se naše strana musí učit ze svých dějin. „Soudruh Gottwald, používaje poučení z chyb po první válce, naznačoval, jak jinak si musí dělnictvo počínat v boji za svobodu za druhé světové války, že se v zápase s fašismem musí postavit do prvních řad boje za národní a státní svobodu, aby pak vedlo národní a demokratickou revoluci československého lidu a aby na základě široké národní fronty špelo k vybudování lidově demokratického československého státu a k uskutečnění velikých revolučních změn hospodářských a sociálních, které by byly přechodem k socialismu.“⁴⁸

P o z n á m k y

¹ J. V. Stalin, Spisy, české vyd. 1951, IV, str. 159.

² V. Kopecký, 30 let ČSR, str. 5 (viz o tom J. Veselý, O vzniku a založení KSČ, str. 44).

³ K. Gottwald, Projevy 1946—1948, II, str. 254, Svoboda 1949.

⁴ Zdeněk Nejedlý, O lidovou republiku I, článek „Nový svět“, str. 31—40.

⁵ K. Gottwald, Spisy I, 15.

⁶ V. I. Lenin, Vybrané spisy I, str. 718, Svoboda 1950, I. vyd.

⁷ Dějiny VKS(b), stručný výklad, 172, české vyd. 1949.

⁸ Lenin — Životopis, str. 151, české vyd. 1949.

⁹ J. Šverma, Za socialistickou vlast, str. 175.

¹⁰ Z. Nejedlý, O lidovou republiku, IV, str. 408.

¹¹ Viz Z. Tobolka, Politické dějiny, IV. svazek — a Opočenský, Konec monarchie.

- ¹² Stalin, Spisy, VI, 225.
- ¹³ E. Beneš, Úvahy o slovanství, 213.
- ¹⁴ K. Gottwald ve „Světě sovětů“, r. 1950, č. 1, str. 25.
- ¹⁵ „Rovnost“, deník sociální demokracie v Brně, 9. ledna 1917.
- ¹⁶ „Lidové noviny“, Brno, 10. června 1917.
- ¹⁷ „Rovnost“, 1. srpna 1917.
- ¹⁸ „Rovnost“, 30. června 1918.
- ¹⁹ Veselý, O vzniku KSČ, 24.
- ²⁰ „Dělnický denník“, list sociálních demokratů-centralistů, 10. února 1918.
- ²¹ Veselý, str. 45.
- ²² Lenin, Dvě taktiky, MKML, str. 4, 1949.
- ²³ Tamtéž, str. 38.
- ²⁴ Peroutka, Budování státu, 111.
- ²⁵ Budínský, Morava za války, 403.
- ²⁶ Peroutka, 111.
- ²⁷ Viz o tom články „Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce na Brněnsku“ v „Časopise Matice moravské“, r. 1951, č. 3/4 a r. 1953, č. 1.
- ²⁸ Peroutka, Budování státu, 278. Srov. Nejedlý, O lidovou republiku, I, str. 37: „I největší odpůrce dělnické věci musí uznat, že tehdy při převratu mělo dělnictvo svůj osud vlastně ve svých rukou, neboť nebylo tu nikoho, kdo by se byl mohl postavit proti němu.“
- ²⁹ Lenin, Dvě taktiky, str. 17.
- ³⁰ Fr. Němec v Brně 4. listopadu 1918, „Rovnost“, 5. 11. 1918.
- ³¹ „Rovnost“, 25. února 1919.
- ³² Lenin, Úkoly proletariátu, VS II, 30.
- ³³ Tamtéž, str. 45.
- ³⁴ Dvě taktiky, 109.
- ³⁵ Tamtéž, 125.
- ³⁶ Tamtéž, 136.
- ³⁷ Veselý, O vzniku KSČ, 155.
- ³⁸ Jaroslav Kratochvíl, Cesta revoluce, str. 535 a 536.
- ³⁹ Zdeněk Nejedlý připomíná porevoluční náladu: „Jak jen tehdy hovořil u nás kdekdo, jaké to ‚bolševické‘ řeči vedl, na př. dr. Kramář, jak opatrně si počínali průmyslníci a pod.“ (O lidovou republiku, I, 231).
- ⁴⁰ „Rovnost“, 2. června 1920.
- ⁴¹ „Rovnost“, 22. července 1920.
- ⁴² Veselý, str. 97.
- ⁴³ Lenin, VS II, 23.
- ⁴⁴ Veselý, str. 92.
- ⁴⁵ V. Kopecký, Gottwald v Moskvě, str. 16—17, II. vyd. 1948.
- ⁴⁶ K. Gottwald, Spisy I, str. 31.
- ⁴⁷ Tamtéž.
- ⁴⁸ Kopecký, Gottwald v Moskvě, str. 19.